

BÂKÎ DİVANI'NDA SÂKÎ MEFHUMU

Hasan EKİCİ¹

Özet

Klasik Türk şiirinde sâkî, kimi zaman meclisin düzenleyicisi, kimi zaman ilgi çeken sevgilisidir, bazen de otoritedir. Tasavvufî anlamda ise sâkî, mürşit görevini icra eder. Meclisler, ilkbaharın gelişyle renklenir, sosyal etkinlik alanıdır. Mekansal olarak bezm etkinlikleri gül bahçesi, su kenarları otağ ve sahrâlarda kurulur. Müziğiyle, şarabıyla, sâkîsiyle, sarhoşuyla... gerçek ya da mecazî anlamda canlı olduğu kadar, kendine özgü kuralları olan bir ortamdır. Şarabın kadehten kadehe dolaştığı içki meclisinin öznesi sâkîdir. Yani, sâkî bu meclisin hizmetini yerine getiren bir gençtir.

Bu çalışmada, XVI. yüzyıl şairlerinden Bâkî'nin şiirlerinde geçen "sâkî" karakteri çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Şairin şiirlerinde geçen sâkî ile ilgili şiirler tespit edilmiş ve bu şiirlerden hareketle, meclis ve bu meclisin önemli unsurlarından biri olan sâkî karakteri tanıtılmıştır. Bu bağlamda sâkînin güzellik unsurları, görevleri, sâkînin benzetildiği ve sâkîye benzetilen unsurlar hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bâkî, bezm, sâkî, mey, ilkbahar günleri

THE MEANING OF "SAKİ" IN DİVAN OF BAKİ

Abstract

In Classical Turkish Poetry saki is sometimes an organizer of the council and sometimes a beloved who draws attention and sometimes an authority, too. Also in sufistic perspective; saki serves as Mursit. The convocation is a social activity area that is colored with the start of spring days. The activities for meetings of friends were held in rose gardens, by waterfronts, in tents and deserts. Moreover, convocation with its music, wine, saki, lover and drunken is not only lively in real terms or metaphorically but also an atmosphere with its own customs. The agent of the drink-convocation where drink is travelled through glasses is saki. In other words, saki is the young boy of this convocation.

In this study, "saki" character in the 16th-century-poet Baki's poems was examined in various perspectives. The poets where saki was mentioned were chosen among the poet's poems and based on these poems, the convocation and the saki character, one of the most important factors of this convocation, were introduced. In this sense, information about beauty factors of saki, saki's functions, factors saki was resembled and factors resembled to saki was given.

Key Words: Baki, meeting of friends, saki, wine, spring days.

¹ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, hasanekici0202@gmail.com.

Müheyyâ oldı meclis sâkîyâ peymâneler dönsün

Bu bezm-i rûh-bahşun şevkine mestâneler dönsün (Bâkî)

GİRİŞ

Sâkî, Arapça kökenli bir kelimedir. Bu kelimenin kökü “es-sakâ” ve “et-teskiye”dir“ (Karahana 1980:117). Sâkî, su arayan, su içiren, su dağıtan; kadeh, içki sunan; insan ruhuna Allâh sevgisi, Allâh nuru saçan kimse anlamlarına gelir (Devellioğlu 1997: 915). Sâkî kavramı kimi sözlüklerde tasavvuf terimi olarak değerlendirilir. Tasavvuftaki karşılığı olarak Tanrı sevgisini isteyenlere usulünce sunan şeyh olarak ele alınır (Mermer vd. 2005:88). Bunun dışında bağlama göre aşk ve muhabbet şarabını âşıklara vererek onları fânileştiren Allâh anlamına da gelir (Karaismailoğlu 1991: 6). Sâkî bazen mutrib olarak da görev yapar. Bütün bu hallerde sâkî mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker. Hatta âşık, içkiden değil sâkînin güzelliğinden sarhoş olur (Pala 1989: 421). Ahmet Talat Onay (1996: 422-423), sâkî kelimesinin daha çok su dağıtıcılığı özelliği üzerinde durur. Bu konuda şu bilgileri vermektedir:

Sâkîler siyah sahtiyandan ceket ve potur, başlarına keçe külah giyerler, üzerlerine abanî sararlardı. Bellerine yirmi santim genişliğinde sahtiyân kemer bağlarlar ve bu kemere bağlı halkalara da sarı renkli, içi yazılı taslar takarlardı. Sol omuzlarına ucu musluklu kırba denilen bir teneke su alan meşin bir torba asarlardı. Bunlardan biri çarşının bir başını, diğeri de öbür başını tutar ve karşılıklı mersiye okurlardı. Her fasılda taslara birer, ikişer yudum su korlar, halka Kerbelâ şehidi İmam Hüseyin aşkına sunarlardı.

Bâkî Divanı'nda “sakkâ” kelimesi birkaç beyitte su dağıtan anlamıyla ön plâna çıkmaktadır. Eskiden sakkâlar, belde belde dolaşırlardı. Özellikle köylerde çok şiir ve mersiye okuyup su dağıtarak dünyalıklarını temin ederlerdi (Onay 1996: 423). Şu beyitte çölde dolaşip su dağıtan sakkâ söz konusudur. Ayrılık sakkâsı (su dağıtıcısı), çölde gönlü susamış Mecnûn'u bularak ona ecel kadehinden sunar ve onu ölümsüzlük suyuna kandırır.

Bulup sakkâ-yı hicrân teşne-dil sahrâda Mecnûnı

Ecel peymânesin sunmuş hayât âbına kandurmuş (G. 219/4)

Âşığın ağlayan gözü, sevgilinin câmide kimlerle diz dize oturduğunu görmek için su gibi saf saf dolaşır.

Câmi' içre göre tâ kimlere hem-zânûsın

Şekl-i sakkâda gezer dîde-i giryân sâf sâf (G. 229/5)

Âşığın sararmış yüzünde akan gözyaşları sakkânın dağıttığı sular gibi oldukça fazladır. Âşığın gözyaşları ile sakkânın dağıttığı su arasında benzerlik vardır. Sakkânın dağıttığı suya sebil denilir.

Yollar itdi çihre-i zerdümde seyl-i eşk ile

Çeşm-i giryân benzer ol sakkâya kim eyler sebîl (G. 285/4)

Felek, altın işlemeli tas içine bir parça buz koyarak Ramazanda susamışların susuzluğunu sakkâ gibi giderir. Sakkâlar, altın gümüş işlemeli bir kapla su taşır. Altın işlemeli kap; gökyüzüne, buz parçası hilâle benzetilir.

Kodı bir pâre yahı tâs-ı zer-endûda felek

Sıvara tâ Ramazân teşnelerin sakkâvâr (K. 25/13)

Sâkînin etkinlik alanı bezmdir. Bezm, bahar mevsiminde, bülbül sesleri arasında zahidâne davranışlardan uzak, eğlence amaçlı meclistir. Bezmin yapılabilmesi için önce sevgili, sırasıyla sâkî, mutrib, yârân, şarap ve şarapla ilgili unsurlar bulunmalıdır (Canım 1998: 14). Bu meclis, âşıkların coştığı, dünya sıkıntılarını unutup ruhsal olarak gelişim sağladıkları sosyal etkinlik alanıdır. İşret meclisinde yeme içme yanında şairlerin şiirlerini okuması, yüksek sanat musikisi, raks, Karagöz, ortaoyunu temâşası, mutâyebât (karşılıklı latife, fıkra anlatma), satranç başlıca oyun ve eğlenceler arasındadır (İnalçık 2015: 287). İlkbaharın gelişiyile daha çok, açık alanlarda yapılan bu etkinlikler belli bir âdâba, sıraya göre yapılırdı. Bu eğlence meclisi mecazen de ilahî aşkın sunulduğu tekkelerdir. Divan şiirinde bezm (meclis) ile ilgili birçok mecaz, istiare ve teşbih unsurları kullanılır. Bu unsurlar şu şekilde sıralanabilir:

Bezm kelimesi ile bezm-i Cem, bezm-i hurrem, bezm-i nûş-â-nûş, bezm-i işret, bezm-i hâs, bezm-i mey, bezm-i lâ-mekân, bezm-i mül, bezmgâh ve bezm-i safâ gibi terkipler yapılmıştır (Canım 1998: 14).

Bezmdede herkes daire şeklinde yan yana otururdu Sâkî ise, bu halkanın ortasında elinde kadehi ile ilk önce meclisin düzenleyicisi olan kişiden başlar, sırasıyla diğer üyelere dağıtırdı (Pala 1989: 84). Kadehten bir yudum alan meclis düzenleyicisinden sonra sağdan başlanarak diğer üyeler de sırasıyla birer yudum alırlardı. Sâkî, içki sunacağı kişinin önünde diz çökerdi. Bu işlem kadeh bitene kadar devam ederdi. Sâkî, aynı ritüeller ile kadeh boşalasıya kadar hem kendisi döner, hem kadehi döndürür. Bu arada bir kimsenin dudağının değdiği yerden bir başkasının içki içmesine fırsat bırakmayacak derecede kadehe hâkim olmak, ona göre dönmek ve kadehi döndürmek zorundadır. Bezmdede herkes diz üstünde edeple oturur ve asla ayağını uzatmaz. Bu işret meclisinde uyulması gereken kuralların dışına çıkılmazdı (Pala 2004: 104-107).

Divan şiirinde sâkî ile ilgili birçok mecaz, istiare ve teşbih kullanılır. Sâkî ile ilgili sıfatlar/tanımlar şunlardır:

Melek, perî, bülbül, büt-i dil-nevâz, mâh, mâh-ı nâ-kâste, meh-i dil-sitân, meh-i cân-fîrûz, nahl, nev-civân, tâvûsvâr, sâkî -i cân, tâze, dil-sitân, serv-sehî, mihribân, serv-kadd, kâmurân, çâre-sâz, kâse-bâz, fitne-i dil, asâdâr-ı pîr-i mugân, şeyh-i kâmil, cân-ı ırfân, cân-ı âlem, nükte-i şinâs, meclis-efrûz, meclis-ârâ, işvekâr-ı tannâz, mug, mug-beçe, pîr-i mugân (Canım 1998: 14).

Türk edebiyatında sâkîye hitap edilerek yazılan sâkî-nâmeler mevcuttur. Manzum olarak yazılan bu eserlerde sâkî, içki meclisi ve onun vazgeçilmez unsurları olan şarap, kadeh, testi, sürahi, çalgı aletleri, çalgıcıların özellikleri, meclisin adaları dile getirilir. Sâkî-nâmelerde çoğu zaman sâkî mefhumu ile kastedilen sevgilidir. Sevgiliden istenenler sâkîden de istenir. Bu da sâkînin güzel olması gerektiğini göstermektedir. Âşık sadece içkiyle sarhoş olmaz, sâkînin hâl ve tavırlarından da mest olur (Kesik vd. 2013: 959). Tasavvufî unsurların ön planda olduğu Sâkî-nâmelerde; sâkî mürşit; mey (şarap) ilahî aşk; âşık, Allâh'ın güzelliğine vurgun; maşuk (sevgili), Tanrı; kadeh ve sürahi, âşığın kalbi anlamlarında kullanılır (Kaya 2000: 1). Sâkî-nâmelerin tarihî gelişimine bakıldığında Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında bu tür hakkında birçok çalışma yapılmıştır.

A. Bâkî ve Sâkî/Sakkâ Mefhumu

XVI. yüzyılın en önemli şairlerinden biri olan Bâkî, yaşadığı yüzyılda "Sultanu'ş-Şu'ara" unvanıyla anılmıştır. Osmanlı devletinin zirvede olduğu dönem, Bâkî'nin de zirvede olduğu ihtişamlı günlerdir. Bâkî, Kanunî Sultan Süleyman'ın gözde şairidir. Bâkî'nin sanat anlayışı hakkında kısaca şu bilgiler verilebilir:

Bâkî, aruz veznindeki imale ve zihaf kusurlarını en aza indiren şair olarak kabul edilir. Şiirlerinde coşkulu ve neşeli bir dil hâkimdir. Çok basit ifadeleri dahi kendisine has kalburüstü bir üslupla fakat ilk bakışta fazla derin gibi görünmeyen bir biçimde arz eder. Münacat, na't gibi türlerde şiirlerinin bulunmayışı ve coşkulu, rintçe bir eda taşıyan söyleyişi, yalnızca zevk ve eğlenceye yönelmiş bir şair olduğu izlenimi uyandırarak böyle yaygın bir kanaatin yerleşmesine zemin hazırlamış olsa da divanının pek çok yerine serpiştirilmiş gazel ve beyitlerinde derin tasavvufî bir söyleyiş göze çarpar. Bununla birlikte rindâne tarzda kaleme aldığı birçok beytinde de tasavvufun saklı izlerini görmek mümkündür (Şahin 2011: 3).

Sakkâ ve sâkîleri şiirlerinde en çok kullanan şairlerden biri de Bâkî'dir (Onay 1996: 423). Bâkî Divanı (Küçük 1994) ve Bâkî Divanı'nda bulunmayan gazelleri içeren çalışmalara bakıldığında sâkî mefhumu 93, sakkâ mefhumu ise 4 yerde geçmektedir.

Tablo 1: Sâkî ve Sakkâ Mefhumlarının Kullanımı

	Kaside	Musammat	Gazel	Matla beyit	Toplam
Sâkî	5	2	85	1	93
Sakkâ	1	--	3	--	4

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere kasideler bölümünde 5 yerde geçen sâkî kelimesi, musammat bölümünde 2 yerde, gazeller bölümünde 85 yerde ve 1 defa da matla beytinde geçmektedir. Beyitlerdeki sâkî kavramının anlamlarına ve işlevine bakıldığında sâkînin güzellik unsurları, bezmdeki görevleri, âşıkların sevgiliden beklentileri, sâkînin huzur ve neşe verici özellikleri gibi anlam zenginlikleri ile karşılaşılmaktadır. Sakkâ kelimesi ise Bâkî Divanı'nda 4 yerde geçmektedir. Bu açıklamalardan sonra beyitlerdeki anlam özelliklerinden hareketle aşağıdaki bölümlerde sâkîye ait güzellik unsurları ve özellikleri, sâkînin benzetildiği unsurlar, sâkîye benzetilen unsurlar, sâkînin görevleri, bezmin arzu edileni/sevgilisi olan sâkî, bahar mevsimi ve sâkî, dinî/tasavvufî anlamda sâkî hakkında bilgi verilecektir.

1. Sâkîye Ait Güzellik Unsurları ve Özellikleri

Bezmin düzenleyicisi olan sâkî, gerçek anlamıyla ele alındığında kaynaklara göre, genel olarak güzelliği, çekiciliği ve gençliğiyle gönüllere huzur ve neşe veren özellikleriyle ön plana çıkar. Sâkî, yüzünde yeni yeni tüy bitmiş özellikleri dışında fizikî olarak şu yönleriyle de ele alınır:

Alınlarında kâkül, şakaklarında zülûf, favori değil, uçları kıvr kıvr zülûf, başlarında kırmızı fes, festen siyah bir kaytanla omuz üzerine sarkıtılmış, düşürülmüş mavi bir top püskül, sırtlarında göğsü mutlaka açık ve kolları mutlaka sıvanmış beyaz gömlek, üstünde de önu çapraz kavuşur ipek veya sırma işlemeli kolsuz bir yelek, 'fermene' belde siyah kuşak, onun altında kara bezden şalvar, bol ve uzun ağı, yerde sürünecek kadar uzun ve yürürken iki yana nümâyîşle sallanacak kadar bol ağı şalvar, paçalar geniş ve ayak bilekleri üstünde, hizmette ayakları mutlaka çıplak ve çıplak ayaklarında mutlaka takunya bulunurdu. (Koçu 2002: 38).

Bâkî Divanı'ndaki şiirlere bakıldığında sâkînin güzellik unsurları olarak yüzü, dudağı, yanağı, kolu, endamı (vücut, boy bos) ve kişilik özellikleriyle ilgili çeşitli imaj ve tasvirlerle karşılaşılmaktadır. Sâkîye ait güzellik unsurları ve özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1.1. Gül Yüzlü

Sâkînin güzellik unsurlarının büyük bölümünü yüzü oluşturur. Yüz, parlaklığı ve rengi dolayısıyla güle benzetilir. Sâkî gül yüzlü olur, yanağında ben bulunur. Bu yanak ve benden oluşan yüzün yansımından, gönül açan şarabın kadehi, taze, körpe lâle gibi olur.

'Aks-i hâl-i 'ârızından sâkî-i gül-çihrenün

Lâle-i sîr-âb olur câm-ı şarâb-ı dil-güşâ (G. 15/5)

Nergis, gözleri uykuda mahmur bir göz şeklinde olan görünüşü itibarıyla şairler tarafından sarhoş olarak nitelenir (Bahadır 2013: 95). Mecliste gül yüzlü sâkînin ayağını öpmek isteyen âşıklar, kendini nergis gibi korkusuz sarhoş eylemelidir.

Pây-bûsın isteyen ol sâkî-i gül-çihrenün

Kendüyi nergis gibi mest-i ser-endâz eylesün (G. 388/4)

1.2. Gümüş Endâmlı

Endâm; vücut, beden, insanın âzâsı, biçim, cisim, boy bos anlamlarına gelir (Devellioğlu 1997: 914). Sâkî, gümüş renkli bir endâma (vücut, boy bos) sahiptir. Âşık için gümüş gibi beyaz tenli sâkî, süslü bir kadeh gibidir. Cem'in ruhunu şad eden gül renkli şaraptır.

Şâhâ murassa' câmdur sâkî-i sîm-endâmdur

'Aş-ı mey-i gül-famdur râhat-resân-ı rûh-ı Cem (G. 318/8)

1.3. Halhal Takar/Eli Kınalanır

Halhal, eskiden kadınların süs unsuru olarak ayak topuklarıyla baldırları arasında kalan bilek kısmına taktıkları altın veya gümüş halkadır (Pala 1989: 204). Şarap kadehi etrafında oldukça güzel duran sâkînin kınalı parmakları, âşğın nazarında ayak (kadeh) çevresindeki altın halhal gibi güzeldir.

Ne zîbâdur ol engüş-i muhannâ pâ-y-ı sâgarda

Sakın dūr itme ey sâkî o zer halhâli ayakdan (G. 366/2)

1.4. Kolu Taze Güle, Parmağı Gümüşe Benzer

Sâkînin kolu ile elinde tuttuğu şarap kadehi fidan üzerindeki taze gül gibidir. Sâkînin kolu hem görünüm hem de renk yönünden taze güle benzetilir.

Sâ'id-i sâkî ile câm-ı mey-i gül-gûna bak

Bir gül-i sîr-âbdur gûyâ nihâl üstindedür (G. 124/3)

Divan şiirinde "ayak" kelimesi genellikle kadeh anlamında kullanılır. Bu bağlamda sâkînin kadeh tutan parmağı görünüm olarak gümüş halhala benzetilir. Ayak kelimesi ilk anlamıyla değerlendirilirse de şöyle bir anlam ortaya çıkar: "Sâkî, o parmak asma kızının ayağındaki gümüş halhal gibi parlaktır."

Sâkî rez duhterinün ol engüş

Sîm halhâlidür ayağında (G. 424/6)

1.5. La'l Dudaklı

Sâkînin dudağı renk ve parlaklık yönüyle şaraba, la'l (kırmızı ve kıymetli bir süs taşı), kadehe benzetilir. Âşığın gözyaşına sâkînin taze, kırmızı renkli dudağı neden olur. Her daim saf şarap kana sebep olur.

Gözüm yaşına ol la'l-i leb-i sîr-âb olur bâ'is

Dem-â-dem kana ey sâkî şarâb-ı nâb olur bâ'is (G. 29/1)

Âşıkların meclis içerisinde sürâhi gibi kanlı gözyaşı dökmelerinin asıl sebebi kırmızı renkli şarabın sâkînin dudağına kan düşmanı olmasıdır. Kırmızı şarap ile sâkînin yakuta benzeyen kırmızı dudağı arasında düşmanlık söz konusudur.

Bezm içre sürâhi gibi kan agladugum bu

Sâkî lebüne kan yağı oldı mey-i hamrâ (G. 5/4)

1.6. Lâle Yanaklı

Sâkînin yanağı renk yönünden lâleye benzetilir. Âşığın nazarında lâle yanaklı sâkînin bulunduğu meyhane köşesiyle gül renkli şarabın olduğu gül bahçesi birdir.

Künc-i mey-hâne ile gûşe-i gül-şen birdür

Sâkî-i lâle-'izâr u mey-i gül-fâm olsa (G. 435/4)

Âşıklar, sâkînin meclise gül renkli yanakla gelip gül renkli şarabı sunmasını ve sâkînin iki yanağının allık sürülmüş gibi kızarmasını isterler. Bâkî, yanaklarda oluşan kızarıklığı lâle rengine benzetmektedir. Sâkî hem terleme, hem mahcubiyet hem de şarabın verdiği mahmurluk özellikleriyle ön plana çıkar.

Sâkîyâ gül-güne-veş gel bâde-i gül-günü sür

Lâle-reng olsun kızarsun ol iki ruhsâreler (G. 59/5)

1.7. Meclisin Süsü

Sâkînin ayva tüyleri ve yanağı meclisin süsü olarak yeterlidir. Şarap içmek için gül ve reyhan zamanını beklemeye gerek yoktur. Ayva tüyleri ile reyhan, yanak ile gül arasında renk yönünden benzerlik ilişkisi vardır.

Yiter hatt u ruh-ı sâkî bu bezme zînet ey Bâkî

Kadeh nûş it ki dil vakt-i gül ü reyhâne katlanmaz (G. 196/5)

1.8. Mest (Sarhoş) Edici Gözler

Sâkî, mest (sarhoş) edici gözlere sahiptir. Gönül sâkînin dudağının kadehiyle serseri düşer. Sâkînin sarhoş gözünü görenler meyhaneye düştüklerini zannederler. Sâkînin gözündeki kırmızılık ile meyhanede sunulan şarabın rengi arasında benzerlik vardır.

Gönül câm-ı lebünle sâkîyâ âvâre düşmüşdür

Görelen çeşm-i mestün hâne-i hammâre düşmüşdür (G. 173/1)

1.9. Narçiçeği/Güneş Gibi Parlak Yanaklı

Sâkînin güzellik unsurlarından biri olan yanak beyitlerde rengi ve parlaklığı yönüyle ateş, gül, narçiçeği, şarab, gül bahçesi gibi kavramlara benzetilir. İşret meclisindeki gül bahçesinin goncası kadehe benzer. Sâkînin ateş renkli yanağı, narçiçeği gibi kırmızıdır. Meclis bahçesi ateş, gonca ve kadehin renkleriyle uyum içindedir.

Gül-sitân-ı bezme sâgar gonca-i sîr-âb ise

Âteşin ruhsârı sâkînün de bir gül-nârdur (G. 58/2)

Sâkînin yanak görüntüsünü şarap kadehinde gören âşıklar, onu şafak vaktindeki parlak güneş zannederler. Sâkînin yanağındaki kırmızılık şafaktaki güneşle ilişkilendirilir.

Bâkî şafakta mihr-i münevver sanur gören

'Aks-i 'izâr-ı sâkîyi câm-ı şarabda (G. 469/6)

1.10. Temiz Yaratılışlı

Sâkî, temiz yaratılışlı, güzel ahlaklı bir kişiliğe sahip olmalıdır. Âşıklar, güzel ve temiz yaratılışlı sâkî ile süzölmüş ve temiz olan şarapta mutluluk bulmaya çalışırlar.

Sâkî-i pâk-meşreb ü pâkîze-zât ile

Sa'y it safâya bâde-i sâfi-sıfat ile (G. 418/1)

2. Sâkînin Benzetildiği Unsurlar

Bâkî, meclis âleminin en önemli unsurlarından biri olan sâkîyi gemici, kaptan ve pehlivan gibi kavramlara benzetmiştir. Şair, sâkî kavramını çeşitli benzetmelere konu ederek bu kelimenin anlam dünyasını zenginleştirmiştir.

2.1. Kaptan

Sâkî, kayığı yürüten gemici, kaptan olarak tasavvur edilir. Bahar rüzgârı esince sâkî kayak şeklinde olan kadehi yürütür. Çayırlar yeşil, deniz ve sümböl çapa olur.

Sâkiyâ zevrakı sür bâd-ı bahâr esdi yine

Sebze-zâr oldı yem-i ahdar u lenger sünböl (K. 24/14)

Sâkî şarap gemisini kullanır. O bu gemiyi hareket ettirir, rüzgâra (zamana) katlanamaz.

Kullanur zevrak-ı meyi sâkî

Çekdürür rüzgâre katlanmaz (G. 200/4)

2.2. Pehlivan/Güreşçi

Divan şiirinin anlam dünyası epeyce geniştir. Çekmek fiili, içki içmek, çekememek, ayağından çekmek vb. tek başına üç farklı anlam barındırıyor. Ayak çekmek; sık sık gittiği bir yere artık uğramaz olmak, ilgiyi kesmek anlamında kullanılır. Şairler, ayak kelimesinin kadeh anlamını kastederek içki çekmek, kadeh çekmek anlamında kullanmışlardır (Bahadır 2013: 353). Şair, sâkî kavramını güreşçiye benzeterek bu kelimenin anlamını

derinleştirip çoğaltmayı başarmıştır. Âşık, sâkînin meydan okumasına karşılık olarak onu bir pehlivan/güreşçi olarak tasavvur edip alana davet etmektedir.

Çekemez kimse ayagum diyü lâf urma inen

Sâkîyâ elleşelüm gel berü meydâne biraz (G. 205/4)

3. Sâkîye Benzetilen Unsurlar

Bâkî Divanı'nda ayrılık, baht, devr, devrân, felek, dudak, hançer, hilal vb. gibi kavramlar sâkîye benzetilir. Devr, devrân ve felek kavramları ile beraber anılan sâkî, olumsuz nitelikler yüklenmiştir.

3.1. Ayrılık

Şair, ayrılık kavramını sâkîye benzetmiştir. Âşığına iltifat etmeyen bir sevgili imajı söz konusudur. Sevgili sadece âşığına cefa çektirir. Yoksa âşık dışındaki herkes onun vefasından nasiplenir. Yalnızca âşık ayrılık sâkîsinin elinden kanlar yutar.

İl bezm-i vefân içre safâlarda velî ben

Kanlar yudarın sâkî-i hicrânun elinden (G. 359/3)

3.2. Baht

Sevgilinin meclisinde baht; sâkîye, ikbal; arkadaşına benzetilir. Gökyüzü kadehi ise altın işlemeli çelik bir kadehtir.

Bezmünde baht sâkî vü ikbâl hem-nişîn

Câm-ı sipihr sâgar-ı pûlâd-ı zer-nişân (K. 1/42)

3.3. Devr/Devrân/Felek

Bâkî, sâkî kavramını devr, devrân ve felek olarak tasavvur etmektedir. Sâkî, felek ile beraber anılmış ve olumsuz bir nitelik yüklenmiştir. Âşıklar, zaman sâkîsinin sunacağı şarabın minnetsiz olmasını isterler. Ebedî hayata sebep olan hayat suyu, güneşin altın kadehinden minnet ile sunulsa âşıklar içmezler.

Sâkî-i devr minnet ile sunsa içmez

Âb-ı hayâtı câm-ı zer-i âfitâbdan (G. 365/4)

Zaman/felek sâkîsi âşîğa kadeh sunarsa âşık kadehten el çekmeli, vaz geçmelidir. Ona yardım edecek olan kişi zamanın padişahlar padişahı olmalıdır.

Dest-gîrün yine şâhenşeh-i devrân yaraşur

Sâkî-i devr-i felek câm sunarsa el çek (G. 274/6)

Felek sâkîsi, âşîğı bir yudumluk tortu gibi ayakta (kadehte) bırakır. Bu durumda âşık zamanın devrettiğı meclis emîrinden yardım ister. Değersiz olmak, gözden düşmek anlamında kullanılan “ayakta komak” tabiri aynı zamanda şarap tortusunun içilmeyip yere atılmasına çağrışım yapmaktadır (Şahin 2011: 349).

Cür'a-veş ayakda kodı sâkî-i devrân beni

Dest-gir ol ey emîr-i meclis-i devr-i zamân (K. 22/27)

3.4. Dehr/Dünya

Sâkî, dehr (dünya) olarak tasavvur edilir. Sâkî, şiirlerde dünya ile beraber anılmış ve olumsuz bir nitelik yüklenmiştir. Âşıklar, dünya sâkîsinin elinden çok eziyetler çekerler. Lâleye benzeyen gizli yaraları bunun göstergesidir.

Elinden sâkî-i dehrün ne kanlar yutdugum görsen

Açılsa lâle-veş dâğ-ı nihânum âşikâr olsa (G. 452/3)

Zamanın hükümdarına seslenen âşık, felek sâkîsinin içkisine zehir kattığını ifade etmektedir. Felek sâkîsi bu öldürücü kadehi âşîğa sunar.

Şu câmı sundı bana ser-verâ bu sâkî-i dehr

Sarâbı zehr ile âlûde dârû-yı kattâl (K. 20/29)

3.5. Dudak

Âşık için sevgilinin kırmızı dudağı öyle bir sâkîdir ki gam meclisinde âşığın gözyaşlarını şarap eyler. Muhabbet ateşi ise âşığın bağırını kebab eyler.

Ne sâkîdür lebün gam bezmine yaşum şarâb eyler

Ne âteşdür mahabbet odı kim bağrum kebâb eyler (G. 167/1)

Kırmızı renkli parlak dudak sâkîsi, akla cila, kalbe mutluluk ve ruha gıda olan ilahî aşk şarabını (içkiyi) sunar.

'Aşk ehline şol câmı sunar sâkî-i la'lün

Kim 'akla cilâ kalbe safâ rûha gıdâdur (G 106/4)

3.6. Hançer

Âşıklar, cihan meclisinde sürekli kendilerinin felaketi için hüküm veren sevgiliden, kamış kalemini dinlendirmesini isterler. Sâkî olan tasavvur edilen hançerin, ölüm kadehini bir süreliğine de olsa düşmana sunması istenir.

Şehâ bir dem ney-i hâmen cihân bezminde dinlensün

İçürsün düşmene câm-ı fenâyı bir zamân hançer (G. 155/4)

3.7. Hilâl

Sâkî, hilâl olarak tasavvur edilmektedir. Mecliste bayram ve gül sohbet arkadaşı olmuştur. Hilâl ise onlara altın kadeh sunar. Bu durumdan dolayı aşk sarhoşlarının naraları göklere çıksa yeridir. Gül, ilkbaharın; hilâl ise bayramın müjdeleyicisidir.

İd ü gül hem-sohbet oldı câm-ı zer sundı hilâl

Göklere çıksa yiridür na're-i mestân eger (K. 13/2)

4. Sâkînin Görevleri

Meclisin en önemli unsurlarından biri olan sâkînin birçok görevi vardır. Aşağıdaki bölümlerde sâkînin yapmakla yükümlü olduğu ve Bâkî Divanı'ndaki şiirlerde tespit edilebilen görevler sıralanmıştır.

4.1. Ayak/Kadeh Sunar

Meclis bağlamında sâkî, içki sunan özelliğiyle ön plana çıkar. Sâkî, mecliste âşıkların ilgi odağı olur. Bâkî Divanı'nda bu anlamda çok sayıda beyit mevcuttur. Meclis ehlinin gözünde içki sunan sâkî, şifâ-resân (şifa veren), gamdan azat eden ve sonsuzluk suyu sunan kişidir.

Sâkî, âşığa ferahlık verir, onu gam ve kederden uzaklaştırır. Sâkînin sunduğu şaraptan içen yaşlı âşıklar, gençleşir.

Bâkîye sâkîyâ ferâh vir ki fenâ bula terah

Şol meyi sun ki bir kadeh pîr içe nev-cevân ola (G. 404/5)

Sevgilinin gam meclisinde can ve gönül yanar. Âşıklar, sâkînin bir an önce mecliste içki sunmasını bekler.

Bezm-i gamında cân u dil yandı yakıldı sâkîyâ

Depret elün sür ayagı meclisde yârân teşnedür (G. 69/4)

Âşık, sâkînin sunduğu şarap kadehini içtiğinde öyle bir hâle gelir ki sanki denizler gibi coşar.

Zevrak-ı sahbâyı sâkî sundı çün nüş eyledüm

İrdi bir hâlet ki deryâlar gibi cûş eyledüm (G. 324/1)

4.2. Bezmin Sonunda Mey-i Bâkî (Artık Şarabı) Sunar

Bezm etkinlikleri havanın kararmasıyla başlar ve gece bitinceye kadar devam ederdi. Meclisler, geceleri düzenlendiğinden mumlar ve kandiller yardımıyla ışıklandırma yapılırdı (Bahadır 2013: 181). Sabaha yakın zamanda âşıklar, sâkîden kalan (artık) şarabı sunmalarını isterler.

Açılsun gönlümüz sâkî kadeh şun var ise bâkî

Temâşâ eyle âfâkı çü açıklık zamânıdur (G. 181/4)

Akşam başlayan eğlence meclisinde âşıklar, var ise, son bir kez sâkîden mey-i bâkî (artık, geriye kalan şarap) sunmasını arzular.

İrdi vakt-i sabâh ey sâkî

Bize sun var ise mey-i bâkî (G. 540/1)

4.3. Gamdan Azat Eder

Sâkî, meclis ehline içki sunar. Bu sunduğu içki, onlara huzur ve mutluluk verir. İnciye benzeyen kadehi kaybeden âşıkları gam öldürür. Bu durumda âşıklar, sâkîden kadeh bulmasını ve gamdan azat olmayı isterler.

Güher-i câmî yitürdük bizi gam öldürüyor

Sâkîyâ gel bulvir kanda ise ara meded (G. 40/3)

Sâkî, kadeh sunarak ayrılık humarını (baş ağrısını) dağıtır. Böyle yapmakla aşk defterinden ayrılığın ismini kazır.

Sâkîyâ sâgarı sun hecr humârın yazalum

Nâmeden hakk idelüm nâm-ı firâkı berü gel (G. 292/2)

Dert ve keder elinden perişan olan canlara sâkînin sunduğu bir yudum şarap Hz. İsa'nın nefesi gibi hayat bağışlar.

Mürde-i derd ü gama cânlar bağışlar cür'ası

Sâkîyâ bi'llâh mey-i hamra dem-i 'îsâdur (G. 120/3)

Aşkın dert ve gamından dolayı farklı sıkıntılara duçar olan, olumsuz durumlar karşısında çaresiz kalan âşığa can bağışlayan sâkînin sunduğu şaraptır.

Sâkîyâ ölmedin irgür mey-i rûh-efzâyı

Hâlümü derd ü gam-ı 'aşk diger-gûn itdi (G. 491/2)

4.4. Israrcıdır

İbrâm, can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme, zorlama anlamlarına gelir (Devellioğlu 1997: 403). Âşıklar, gül yüzlü sâkîden daha fazla ısrar etmemesini isterler. Periye benzeyen güzel sevgili, âşıkların akıllarını başından almıştır. Bu nedenle şarap içip kendinden geçmelerine gerek yoktur.

İbrâmı gel ey sâkî-i gül-çihre ko sen de

Almışdur olan 'aklumuz ol şûh-ı perî-zâd (G. 35/6)

Âşık için şaraba tövbe etmek kolaydır. Asıl zor olan gümüş gibi beyaz tenli güzel sâkînin can sıkacak şekilde ısrar etme ve zorlamalarına âşığın tahammül etmesidir. Bu zorlamalara dayanamayan âşık, tövbesini bozup tekrar şarap içmeye başlar.

Tevbe meyden Bâkîyâ âsândur ammâ korkarın

Döymeyem sâkî-i sîmîn-sâ'idün ibrâmına (G. 457/5)

4.5. Kadeh Doldurur

Sâkînin meclisteki görevlerinden biri de kadeh doldurmasıdır. İnsanın riya dolu sözleri âşıkların kanını kurutur, onları perişan eder. Buna karşılık âşıklar, hayatı sâkînin sunacağı bir kadeh kırmızı renkli şarapta bulurlar.

Âdemün ehl-i riyâ sözleri kanın kurudur

Sâkîyâ toldur a şol kan olacağı içelüm (G. 332/5)

Sâkî, altın ibrikten erimiş la'l olan şarabı akıtmasını ister. İksirin ta kendisi olan bu erimiş la'lin akması işleri altına çevirir.

İbrîk-i zerden sâkîyâ la'l-i müzâbı kıl revân

Altun olur işün hemân Kibrît-i ahmer kendidür (G. 95/3)

4.6. Meclis Düzenini Sağlar

Meclis sâkîsi adaba uygun olarak içki kadehinden bir yudum içer. Sonra bu kadehi meclistekilere ikram eder. Beyitte geçen çekip çevirmek; azarlamak ve zor kullanmak suretiyle bir kişiye haddini bildirmek, tartaklamak anlamına gelir (Şahin 2011: 341). Meclisin sâkîsi, sevgilinin dudağını hile ile öpen kadehi mecliste çekti çevirdi.

Çekdi çevürdi sâkî-i meclis piyâleyi

Âl ile öpdi diyü leb-i la'l-i dil-beri (G. 504/2)

Meclis düzeni için gerekli unsurlardan biri de sâkînin şarabı zamanında dağıtmasıdır. Âşıklar, firuze (mavi renkli ve değerli bir süs taşı) şişedeki şarabın kendilerini rahatlatmadığını söyler. Bu nedenle sâkîden kırmızı renkli şarabı sunması için acele etmesini isterler.

Çok direng itmez bize bu şîşe-i pîrûze-reng

Sâkıyâ la'l-i müzâbı sun şitâb itmek gerek (G. 256/2)

4.7. Mumları Yakar

Şem', mum, چراغ; kandil anlamına gelmektedir. Gece meclislerinin vazgeçilmez unsurlarından biri mum ya da kandildir. Meclisin gece yapılabilmesinin iki alternatifi vardır: Biri mehtaplı gece, diğeri ise mumlar ya da kandillerdir (Bahadır 2013: 211). Âşıklar için kadehin yansıması ve şarabın parıltısı meclisi aydınlatmak için yeterlidir. Sâkînin mum yakmasına gerek yoktur.

Şem' lâzım degül ey sâkî yiter meclisde

Şu'le-i câm-ı şeb-efrûz çerâğ-ı rûşen (G. 358/3)

4.8. Şarap Alırlar

Meclisteki şarabı alma görevi sâkîye aittir. Âşıklar, sevgilinin meclisine sâkînin şarabı çok almasını isterler, çünkü mecliste rakibin başını kırmak için şarap testilerinden istifade edilecektir.

Meclis-i cânâneye sâkî çoğ alsun bâdeyi

Baska bir desti gerek zîrâ rakîbun basına (G. 421/6)

4.9. Yol Kılavuzudur

Fânûs, içinde mum yakılan büyük fener, camlı mahfaza, abajur anlamına gelmektedir (Devellioğlu 1997: 250). Sâkînin sunduğu kırmızı renkli şarabın bulunduğu kadeh, meclisi aydınlatan bir fânûsa benzetilir. Bu nedenle sâkî, geceleyin yol kılavuzu olur. Sâkînin elindeki kadeh de fenerin ışıkları gibi âşıkların yolunu aydınlatır.

Gice sâkî delîl-i râh oldı

Âl fânûs elindeki sâgar (G. 140/5)

5. Bezmin Arzu Edileni/Sevgilisi Olan Sâkî

Divan şiirinde, şairin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır yahut bizzat sâkî sevgili mesâbesindedir (Pala 1989: 421). Bezme neşe ve parlaklık sunan sâkînin güzelliği âşıkların akıllarını başından alır. Yani âşıkların ellerinden önce iradesini alır.

Başdan meclisde sâkîler kararum aldılar

Çekdiler evvel elümden ihtiyârum aldılar (G. 178/1)

Mecliste çokça tüketilen şarabın etkisiyle sarhoş olan bazı kişiler, nezaket kuralları dışına çıkarak sâkîyi dudagından öperler.

Bâde haylî alındı meclisde

Öpdiler sâkîyi dudagında (G. 424/6)

6. Bahar Mevsimi ve Sâkî

Tabiatın hayat bulduğu ilkbahar mevsiminde işret meclislerinde canlı ve hareketli etkinlikler yapılır. İlkbahar günleri, işret meclislerinde sâkînin işlevsel anlamda en aktif olduğu dönemlerdir. Gül, mey, ayş u işret, musikî ve tabiattaki canlılık âşık için huzur ifade eden kavramlardır.

Sâkî, bezimde hoş içimli lezzetli şarap sunar. Bu görevini ilkbahar mevsiminde yapar. Çünkü ilkbahar yeme- içme ve eğlenme zamanıdır. Âşıklar bu dönemde sâkînin sunduğu birkaç kadeh şaraptan içmek ister.

Sâkî zamân-ı 'ayş-ı mey-i hoş-güvârdur

Birkaç piyâle nûş idelüm nev-bahârdur (G. 152/1)

İşret mevsimi olan baharın geçiciliğinin farkındadır. Bu nedenle gül renkli şarabı içmek hususunda sürekli olarak sâkîden talepte bulunur.

Sâkîyâ sür câm-ı gül-rengi degül vakt-i direng

Gâyet-i evvel bahâr u âhır-ı eyyâm-ı gül (G. 286/2)

Mecliste ilkbahar mevsiminde eğlence ve mutluluk iç içedir. Bu mutluluğu sağlayan iki unsurdan biri yanakları lâleye benzeyen sâkî, diğeri ise gül renkli şaraptır.

Bâkîyâ 'ayş-ı bahâr eyler idük meclisde

Sâkî-i lâle-‘izâr u mey-i gül-fâm olsa (G. 460/5)

Sâkî, kayık şeklindeki kadehi meclistekilere sunar. Mevsim ilkbahardır, bahar yeli eser, çayırıklar yeşil deniz, sünbül ise zincir ucundaki demir çapa olur.

Sâkîyâ zevrakı sür bâd-ı bahâr esdi yine

Sebze-zâr oldı yem-i ahdar u lenger sünbül (K. 24/14)

7. Dinî/Tasavvufî Anlamda Sâkî

Sâkî kavramı, tasavvufta mutlak ve sonsuz feyiz ve bolluğun kaynağı olan Allâh ve mürşid-i kâmil anlamlarına gelir (Uludağ 2001: 306). Özellikle tabiat tasvirlerinde başarılı olan Bâkî'nin şiirlerinde tasavvufî izlere de rastlanır (Küçük 1995: 133-136). Şiirlerde bezm mazmunlarının tasavvufî çağrışımı daha çok mest-i elest ve bezm-i ezel ifadeleriyle yoğunluk kazanır. Beyitlerde geçen “mest-i elest, bezm-i ezel” ifadeleriyle şu anlam örüntüsüne ulaşmak mümkündür:

Aslında âşık, sâkînin mahmur gözünden sarhoş olabiliyorsa bu, daha önce bu sarhoşluğu tatmasındandır. Başka bir deyişle, ruh elest meclisinde sâkîyi görünce nasıl sarhoş olmuşsa bu dünyada da âşıkların canları sevgilinin ya da sâkînin yüzünü veya bu yüzün kadehteki yansımaları görünce sarhoş olur. Sevgilinin ya da maşukun yüzünü görmekten kaynaklanan sarhoşluk konusunun geçmişi oldukça eskidir (Pürcevadi 1998: 385).

Âşık için vahdet âleminde Allâh'ın birliğini görmek mutluluk sebebidir. Âşık elest meclisindeki sarhoşluğun vermiş olduğu mutluluğu, meyhane sarhoşluğuyla yaşar.

‘Âlem-i vahdetde ey sâkî bizi mest-i Elest

İtdi ikrâr-ı safâ mey-hânesinde şöyle mest (G. 24/1)

Ezel meclisinde sâkî (Allâh) tarafından âşığa verilmiş olan şiir kadehi (şairlik yeteneği) onda bâkî kalmıştır.

Câm-ı nazmı sunıcak bezm-i ezelde Sâkî

Cür'a-veş kalmış idi anda kelâmı Bâkî (M. 28)

Dünyanın sonu yokluktur. Sâkî, sonsuzluk şarabını sunarak gönüllere mutluluk vermelidir, çünkü dünyadaki işlerin sonu yok olmaya mahkûmdur.

Sâkî mey-i bâkîyi getir bezme safâ vir

Çün kâr-ı cihân âkıbetü'l-emr fenâdur (G. 106/7)

Tasavvufta la'l (dudak) fenafillâhın sembolüdür. Kırmızı renkli parlak dudak sâkîsi, akla cila, kalbe mutluluk ve ruha gıda olan ilahî aşk şarabını (içkiyi) sunar.

'Aşk ehline şol câmı sunar sâkî-i la'lün

Kim 'akla cilâ kalbe safâ rûha gıdâdur (G 106/4)

Sâkînin dudak kadehindeki ilahî aşk şarabını içen âşıklar, ölmekten asla gam yemezler. Kevser şarabı âşıklara sarhoşluk vermez. Bu şaraptan içen âşıklarda baş ağrısı olmaz.

Nûş iden câm-ı lebün ölmekden asla gam yimez

Kim humârı olmaz ey sâkî şarâb-ı Kevserün (G. 258/3)

Sevgilinin aşkıyla bütün kâinat ilahî aşk şarabı içmektedir; yıldızlar içkiyle yenen yiyecek, şafak vakti şarap, felek sâkî, hilal kadehtir.

Bâkîyâ 'işrettedür 'aşkıyla yârun kâ'inât

Nukl encüm mey şafak sâkî felek sâgar hilâl (G. 293/5)

Mademki bezmdeki sohbet kalıcı değildir. O halde kalıcı olan gül renkli aşk şarabını içmek gerekir. Geçici olanı bırakıp ebedî olan cennet şarabını içmek elzemdir.

Sâkîyâ kalmaz imiş çünkü bu sohbet bâkî

Mey-i gül-gün içelüm bâde-i cennet bâkî (G. 525/1)

Kesret meclisinde en evvel ayağı (kadehi) âşıklar götürürler. Meclis son bulunca ne içki ne de içkiyi sunan sâkî kalır. Gönül kesret meclisi olan bu dünyadan ayak kesip vahdet meclisine varmayı arzular.

Bezm-i kesretten biz en evvel götürdük ayagı

Meclis âhir oldı gitdi bâde sâkî kalmadı (G. 533/4)

SONUÇ

Bu çalışmaya konu olan Bâkî, Klâsik Türk şiirinin 16. yüzyıldaki "Sultanu'ş- Şu'arâsı"dır. Bâkî, şiirlerinde kullandığı temiz bir Türkçe ile döneminde dikkat çekmiştir. Bâkî'nin şiirlerinde tabiat, eğlence, dönemin sosyal hayat unsurları açıkça görülmektedir. İşret meclisinin düzenleyicisi, sevgilisi olan sâkî, Bâkî'nin şiirlerinde sıkça kullanılan kavramlardan biridir. Meclisin başkışisi olan sâkî boyu, yüzü veya yanağı, kaşı, gözü, dudağı, gamdan zat ediciliği, meclis ortamındaki işlevleri yönüyle ön plana çıkmıştır. Sâkî, kimi zaman gerçek anlamıyla, kimi zaman tasavvufî anlamıyla kullanılmıştır. Sâkî kavramı, tasavvufî boyutuyla aşk şarabını sunan tekkenin şeyhi, müşid-i kâmil anlamında kullanılmıştır. Sâkî, Bâkî'nin şiirlerinde türlü mecazlara, benzetmelere ve hayal unsurlarına konu edilmiştir. Şair, okuyucunun hayal dünyasını canlandırma, estetik duygularına hitap etmeyi amaçlamıştır. Sâkî kavramının geçtiği beyitler sınıflandırıldığında şairin en fazla sâkînin güzellik unsurları ve meclisteki işlevleri üzerinde durduğu görülmektedir. Tasavvufî manalar içeren beyitlerde sâkî kavramı elest meclisi bağlamında ele alınmış; sâkînin sunduğu içecek ise cennet şarabı olarak nitelenmiştir. Bâkî Divanı'nda çoğunlukla sâkî kavramı müspet sıfatlarla anılmakta ve işret meclisindeki üyelerin yaşadığı olumsuz duyguları giderdiği, onları gamdan azat ettiği için kendisine minnet duyulmaktadır. Sâkî, kimi kısımlarda da felek ile beraber anılmış ve olumsuz nitelik yüklenmiştir. Bâkî Divanı'ndaki sâkî karakterine genel olarak bakıldığında meclisteki etkinliklerin, eğlence unsurlarının, dönemin sosyal hayatının ve Bâkî'nin şiir dünyasının daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Arslan, Mehmet (2003). Aynî, Sâkî-nâme. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Arslan, Mehmet (2012). Sâkî-nâmeler. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Bahadır, Savaşkan Cem (2013). Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Bahadır, Savaşkan Cem (2013). "Bâkî'nin Pervane Bey Mecmuası'nda Yer Alan Yayımlanmamış Gazelleri". Turkish Studies 8(1): 187-213.
- Büyükyıldırım, Ayşe (2009). "Kâşif ve Sâkî-nâme'si" A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 39(209): 763-776.
- Canım, Rıdvan (1998). Türk Edebiyatında Sakî-nâmeler ve İşret-nâme. Ankara: Akçağ Yay.
- Çavuşoğlu, Mehmet (2001). Bâkî ve Divânî'ndan Örnekler. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Devellioğlu, Ferit (1997). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Durgunay, Banu (2013). Seküler Hayatla Tasavvuf Arasındaki İlişkide Köprü Metinler: Sâkî-nâmeler. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (2014). Bâkî. İstanbul: Kapı Yay.
- İnalçık, Halil (2015). Has-bağçede 'Ays u Tarab Nedimler Şairler Mutribler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- İpekten, Haluk (2007). Bakî, Hayatı Sanatı Eserleri. Ankara: Akçağ Yay.
- Kaplan, Mahmut (2013). Şiirin Sultanı Bâkî. İstanbul: Etkileşim Yay.
- Karahan, Abdülkadir (1980). Sâkî-nâmeler, Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Karaismailoğlu, İsmail (1991). İran Edebiyatında Sâkî-nâmeler. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Kaya, Bayram Ali (2000). "Azmi-zâde Hâletî'nin Sâkî-nâmesi" TUBA 24/II. 59-106.
- Kesik, Beyhan (2012). "Bir Yazmadan Hareketle Bâkî'nin Yayımlanmamış Şiirleri". Turkish Studies 7(1): 1489-1500.
- Kesik, Beyhan, Ş. Baka (2013). "Bağdatlı Zihni'nin Sâkî-nâmesi". Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8 (4): 957-968.
- Koçu, R. Ekrem (2002). Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri. İstanbul: Doğan Yay.
- Kortantamer, Tunca (1983). "Sâkî-nâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış," Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı) s. 81.

- Köksal, M. Fatih (2013). "Bâkî'nin Bilinmeyen Veda Gazeli ve Divanı'nda Bulunmayan Bazı Şiirleri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10: 319-330.
- Kuzubaş, Muhammet (2007). *Atâ'nin Âlem-nümâ (Sâkî-nâme) Mesnevisinin Karşılaştırmalı Metni ve Konu Bakımından İncelenmesi*. Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Küçük, Sabahattin (1994). *Bâkî Divanı*, Tenkitli Basım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Küçük, Sabahattin (1995). "Bâkî'nin Şiirlerinde Tasavvuf" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (1/2): Elazığ 133-136.
- Küçük, Sabahattin (2016). *Bâkî ve Divanı'ndan Seçmeler*. Ankara: Akçağ Yay.
- Mermer Ahmet ve N. K. Keskin (2005). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Onay, A. Talat (1995). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. İstanbul: MEB Yay.
- Öztürk, Furkan (2016). *Bâkî Divanı Sözlüğü*. Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük. İstanbul: DBY Yay.
- Pala, İskender (2004). *Efsane Güzeller*. İstanbul: Kapı Yay.
- Pala, İskender(1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Pürcevâdi, Nasrullah (1998). *Can Esintisi, İslâm'da Şiir Metafiziği*. İstanbul: İnsan Yay.
- Şahin, Esmâ (2011). *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Uludağ, Süleyman (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yay.

